

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 2020-12-18

Mål nr

Ö 3180-19

PARTER

Klagande

DD

Ombud: Advokat SEK

Motpart

MJ

Företrädare för MJ:

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Avvisande av överklagande

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts beslut 2019-06-04 i mål ÖÄ 5625-19

Dok.Id 181269

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax -	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstادمstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen undanröjer hovrättens beslut om avvisning och visar målet åter till hovrätten för fortsatt behandling.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

DD har yrkat att Högsta domstolen ska undanröja hovrättens beslut om avvisning och visa målet åter till hovrätten för fortsatt behandling.

MJ har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Frågan i målet

1. Frågan i målet är om en domstolsprövning ska ske av ett förbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud även om det har löpt ut när domstolen avgör målet (jfr NJA 2007 s. 993).

Bakgrund

2. Åklagaren meddelade den 4 september 2018 ett beslut om kontaktförbud som innebar att DD förbjöds att besöka eller på annat sätt ta kontakt med eller följa efter MJ. Beslutet gällde till och med den 31 december 2018. I slutet av september samma år begärde DD rättens prövning av beslutet.

3. I december 2018, under den tid som handläggningen av ärendet pågick i tingsrätten, beslutade åklagaren om förlängning av kontaktförbudet till och med den 30 april 2019.

4. Tingsrätten avslog den 26 april 2019 begäran om att upphäva kontaktförbudet. Tingsrätten redogjorde i sitt avgörande för såväl det ursprungliga

beslutet om kontaktförbud som beslutet om förlängning. Sista dag för att överklaga tingsrättens beslut var den 17 maj.

5. Den 16 maj överklagade DD tingsrättens beslut. Med hänvisning till rättsfallet NJA 2007 s. 993 har hovrätten avvisat överklagandet på den grunden att kontaktförbudet redan hade löpt ut vid tidpunkten för prövningen. Hovrätten har dock ifrågasatt om Högsta domstolens slutsatser är förenliga med den tolkning av rätten till domstolsprövning som numera fått allt större genomslag.

6. Hovrätten har särskilt angett att DD har yrkat att det är förlängningsbeslutet som ska upphävas.

Ramen för Högsta domstolens prövning

7. DDs begäran om rättens prövning gjordes i september 2018 och avsåg åklagarens ursprungliga beslut om kontaktförbud. Handläggningen av ärendet drog emellertid ut på tiden och när tingsrätten fattade sitt beslut gällde i stället förlängningsbeslutet.

8. Varje förlängningsbeslut ska i princip ses som ett nytt beslut om kontaktförbud (jfr NJA 2006 s. 202 och prop. 1987/88:137 s. 21 f.). Med hänsyn till regleringens utformning – som innebär att ett senare beslut utformas som en förlängning av ett tidigare beslut – kan det emellertid inte anses ha varit felaktigt av tingsrätten att pröva båda besluten när förlängningsbeslutet fattades under handläggningen av begäran om prövning av det tidigare beslutet. Det finns inte anledning att uppfatta DDs talan på annat sätt än att den, sedan kontaktförbudet förlängts, riktade sig mot båda besluten. I överklagandet till hovrätten framgår inte annat än att det avser tingsrättens beslut, vilket alltså omfattade såväl det ursprungliga beslutet som förlängningsbeslutet.

9. Mot denna bakgrund måste DDs talan i Högsta domstolen anses gälla båda besluten.

Kontaktförbud

10. Kontaktförbud får meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet avses skydda. Sådant beslut meddelas av åklagare. Det gäller för viss tid, högst ett år, och kan förlängas med ett år i taget. För vissa slag av kontaktförbud gäller kortare tider. Frågor om kontaktförbud ska handläggas skyndsamt.

Domstolsprövning av kontaktförbud

11. Den som har meddelats ett förbud kan enligt 14 § lagen om kontaktförbud begära att tingsrätten prövar beslutet. Det finns inte någon tidsgräns för att begära en sådan prövning. I förarbetena sägs att beslutet kan prövas när som helst under förbudets giltighetstid (se prop. 1987/88:137 s. 29 och 48). Tingsrättens beslut kan överklagas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

Kontaktförbud i belastningsregistret

12. Belastningsregistret ska enligt lagen (1998:620) om belastningsregister innehålla uppgift om den som har meddelats kontaktförbud. En sådan uppgift ska gallras om förbudet upphävs eller, i regel, när tio år förflutit sedan beslutet.

13. Belastningsregistret ger bl.a. domstolar och brottsbekämpande myndigheter tillgång till uppgifter som behövs i deras verksamhet. Registret används också av olika myndigheter vid exempelvis lämplighets- och tillståndsprövningar samt för att till enskild lämna uppgifter som är av särskild betydelse för

dennes verksamhet. Användningen av belastningsregistret vid olika typer av lämplighetsprövningar har ökat kraftigt under de senaste åren. Det är numera vanligt att arbetsgivare begär att den enskilde ska visa upp ett utdrag ur belastningsregistret inför anställning. (Jfr SOU 2019:19 s. 101 ff.)

Rättsfallet NJA 2007 s. 993

14. I rättsfallet NJA 2007 s. 993 kom Högsta domstolen fram till att de dåvarande reglerna om besöksförbud inte kunde ges den innebörden att ett förbud ska kunna omprövas också sedan beslutet upphört att gälla (jfr även NJA 1990 C 35 och NJA 1993 C 47).

15. Högsta domstolen framhöll emellertid att denna ordning, med hänsyn till att ett besöksförbud ska antecknas i belastningsregistret, väcker vissa betänkligheter och att regleringen i flera avseenden får irrationella konsekvenser. Exempelvis blir det beroende av handläggningstiden vid domstolen om ett beslut om besöksförbud – och därmed även registreringen i belastningsregistret – hinner omprövas under förbudets giltighetstid. Om ett beslut upphävs innebär det å andra sidan att uppgiften gallras ur registret oberoende av vilka skäl som ligger till grund för upphävandet. Men dessa följer av ett beslut om besöksförbud – följer som inte tar sikte på de omedelbara rättsliga och faktiska verkningar som själva inskränkningarna i rörelsefriheten innebär – ansågs alltså inte i sig grunda någon rätt att få beslutet överprövat inom ramen för gällande rätt.

16. Reglerna har sedermera ändrats och begreppet besöksförbud har ersatts med kontaktförbud. Ändringarna saknar betydelse för den fråga som nu är föremål för prövning.

Rätten till en rättvis rättegång vid prövning av ett kontaktförbud

17. Regler om rätten till en rättvis rättegång finns i såväl 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen som artikel 6 i Europakonventionen.

18. Regleringen i regeringsformen gäller alla rättsliga förfaranden i domstol och är alltså tillämplig när en domstol prövar ett beslut om kontaktförbud.

19. Kravet på en rättvis rättegång enligt regeringsformen ger visserligen inte i sig någon rätt till domstolsprövning. Av lagstiftningen om kontaktförbud följer som nämnts att den enskilde kan begära tingsrättens prövning och att överklagande kan ske till hovrätten och Högsta domstolen. När det finns en sådan lagfäst rätt till prövning måste regeringsformens krav vara styrande för rättegången i dess helhet.

20. De generella kraven i artikel 6.1 i Europakonventionen gäller vid prövningen av någons civila rättigheter och skyldigheter eller en anklagelse mot henne eller honom för brott. Europadomstolen har under senare tid anlagt ett brett synsätt och ansett att artikel 6 är tillämplig också i fråga om åtgärder som inte direkt gäller, men som på ett beaktansvärt sätt kan påverka, den enskildes civila rättigheter och skyldigheter (se t.ex. *De Tommaso v. Italy* [GC], no. 43395/09, §§ 151–155, 23 February 2017 och *Alexandre v. Portugal*, no. 33197/09, §§ 51 och 54, 20 November 2012).

21. I och med att belastningsregistret ska innehålla uppgifter om beslutade kontaktförbud berör ett förbud, även sedan det upphört att begränsa rörelsefriheten, den enskildes rätt till namn och rykte. Även den enskildes möjligheter på arbetsmarknaden kan komma att påverkas. (Jfr artikel 8 i Europakonventionen och t.ex. Europadomstolens dom i målet *Pocius v. Lithuania*, no. 35601/04, §§ 41 och 43, 6 July 2010.)

22. En prövning av ett beslut om kontaktförbud måste, mot denna bakgrund och under förutsättning att det är fråga om en reell och seriös tvist, anses angå den berördes civila rättigheter och skyldigheter i den mening som avses i artikel 6 i Europakonventionen.

Europadomstolens praxis

23. Europakonventionen är avsedd att ge ett skydd för rättigheter som är reellt och effektivt och inte endast formellt och illusoriskt. För att en domstolsprövning ska bli effektiv måste krävas att en sådan prövning sker när ett avgörande fortfarande får en praktisk betydelse. Det sagda innebär inte att det alltid skulle utgöra en kränkning av rätten till en rättvis rättegång att avvisa ett yrkande på den grunden att giltighetstiden för ett beslut har löpt ut. I några fall då handläggningen dragit ut på tiden och det lett till att talan inte har kunnat prövas eller prövningen förlorat sin betydelse har emellertid Europadomstolen konstaterat att möjligheten till effektiv prövning har begränsats på ett sätt som inte är förenligt med artikel 6.1 i konventionen. (Jfr t.ex. *Enea v. Italy* [GC], no. 74912/01, §§ 81 och 82, ECHR 2009.)

24. Av praxis från Europadomstolen framgår också att rätten till domstolsprövning kan begränsas, men att det förutsätter att det finns godtagbara ändamål. Tidsfrister och andra inskränkningar i rätten att begära prövning i domstol kan vara sådana berättigade begränsningar. Den enskilde måste dock ha en tydlig och praktisk möjlighet att överklaga och därigenom kunna få till stånd en domstolsprövning. I detta ligger att han eller hon måste kunna förlita sig på att den överklagandetid som framgår av lag eller av beslutet gäller och att det inte finns andra undantag än sådana som uttryckligen har angetts. (Jfr *Olsby v. Sweden*, no. 36124/06, §§ 49–51, 21 June 2012 och *Quadrelli v. Italy*, no. 28168/95, 11 January 2000.)

25. Artikel 6.1 i Europakonvention ger den enskilde en rätt till domstolsprövning, men artikeln ger inte i sig någon rätt att överklaga till högre domstol. Om det finns en rätt att överklaga enligt nationell rätt och överklagande sker, måste emellertid garantierna i artikeln, däribland rätten till en effektiv domstolsprövning, tillgodoses. På vilket sätt garantierna gör sig gällande i överinstansprövningen beror på vilket förfarande det handlar om. Hänsyn måste tas till det rättsliga förfarandet i dess helhet och den högre

instansens roll. (Jfr t.ex. *Levages Prestations Services v. France*, 23 October 1996, §§ 44 och 45, Reports of Judgments and Decisions 1996-V.)

26. Att rätten till en effektiv domstolsprövning gäller även i högre instans, om det enligt nationell rätt finns ett system med flera instanser, innebär att regler om överklagande och begränsningar i rätten att överklaga måste tjäna ett legitimt ändamål och uppfylla kravet på proportionalitet. Parten måste ha en reell möjlighet att utnyttja rätten att överklaga. Om avvisning av ett överklagande är ett resultat av dröjsmål i handläggningen kan det komma i konflikt med rätten till domstolsprövning. En kränkning kan också föreligga vid avvisning på grund av bristande prövningsintresse om klaganden vid överklagandet hade ett intresse av att få frågan prövad och orsaken till att ett sådant intresse inte längre förelåg vid domstolens avgörande var domstolens handläggningstid (se *Ronald Vermeulen v. Belgium*, no. 5475/06, §§ 50–59, 17 July 2018, och *Frezadou v. Greece*, no. 2683/12, §§ 44–50, 8 November 2018).

En ny rättsgrundsats

27. Innebörden av rättsfallet NJA 2007 s. 993 är alltså att den som har ålagts ett kontaktförbud inte kan få beslutet prövat i domstol, när förbudstiden har gått ut. Högsta domstolen ansåg att frågan om en prövning hade förfallit genom att förbudet inte längre ledde till några inskränkningar i den enskildes rörelsefrihet. Detta låg i linje med tidigare rättsfall och anknyter till vad som gäller också inom andra rättsområden, nämligen utgångspunkten att en domstol inte avgör ett förfallet mål i sak.

28. I vissa undantagssituationer kan det emellertid föra med sig att rätten till domstolsprövning snävas in med betydande nackdelar för den enskilde som följd, även om nackdelarna är mer indirekta. När det gäller besöksförbud pekade Högsta domstolen redan i 2007 års avgörande på att förbudet antecknas i belastningsregistret och att anteckningen står kvar under lång tid.

Påpekandet har inte föranlett några åtgärder av lagstiftaren vid arbetet med de nya reglerna om kontaktförbud eller i något annat sammanhang.

29. Ett beslut om kontaktförbud har genom anteckningen i belastningsregistret påtagliga och kvardröjande återverkningar för den enskildes namn och rykte och – inte minst – möjligheter på arbetsmarknaden. Dessa återverkningar har förstärkts sedan Högsta domstolens avgörande. Även om följderna är indirekta finns det en tydlig och förutsebar koppling till kontaktförbudet, och för den som vill få bort anteckningen är en överprövning av kontaktförbudet den enda väg som i realiteten finns tillgänglig.

30. Att väga in är också att det kan finnas många orsaker till att förbudstiden löper ut innan domstolsprövningen hinner slutföras; förbudstiden kan vara kort eller så begärs överprövning på ett sent stadium. Men förklaringen kan också vara att domstolens handläggning har dragit ut på tiden. Särskilt i de sistnämnda fallen framstår det – eftersom rätten till domstolsprövning då i praktiken kan förlora sitt innehåll – inte som acceptabelt att en prövning inte sker. En sådan ordning kan heller inte anses förenlig med grundlagsbestämmelsen om rätten till en rättvis rättegång och den utveckling som skett genom Europadomstolens praxis.

31. Sammantaget leder det anförda till slutsatsen att den enskilde i vart fall under vissa förhållanden måste kunna utverka en prövning av ett kontaktförbud utan hinder av att tiden löpt ut. Högsta domstolens ställningstagande i rättsfallet NJA 2007 s. 993 bör därför frångås.

32. Rätten till prövning bör inte längre kopplas till om förbudet alltjämt gäller. Den bör i stället knytas till det förhållandet att den enskilde har begärt tingsrättens prövning under kontaktförbudets giltighetstid. Inte minst av praktiska skäl bör detta gälla inte enbart i de fall som särskilt har lyfts fram i punkterna 30 och 31, utan rätten bör vara generell. Om domstolens prövning

leder till att kontaktförbudet bör upphävas, ska ett sådant beslut fattas även om förbudet inte längre gäller.

Bedömningen i detta fall

33. DD begärde rättens prövning av kontaktförbudet medan detta fortfarande gällde. Han överklagade också tingsrättens beslut i rätt tid. Hovrättens beslut om avvisning ska därför undanröjas och målet visas åter till hovrätten för fortsatt behandling.

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka (skiljaktig), Gudmund Toijer (skiljaktig), Ann-Christine Lindeblad (skiljaktig), Kerstin Calissendorff, Johnny Herre, Agneta Bäcklund (referent), Svante O. Johansson, Dag Mattsson (skiljaktig), Sten Andersson, Stefan Johansson, Petter Asp, Malin Bonthron, Eric M. Runesson (skiljaktig), Stefan Reimer (skiljaktig), Cecilia Renfors och Johan Danelius
Föredragande har varit justitiesekreteraren Josefine Wendel

Datum
2020-10-21

Mål nr Ö 3180-19
Bilaga

SKILJAKTIG MENING

Justitieråden Anders Eka, Gudmund Tojjer, Ann-Christine Lindeblad, Dag Mattsson, Eric M. Runesson och Stefan Reimer är skiljaktiga på det sätt som framgår av följande yttrande.

Vi är ense med majoriteten om att Högsta domstolen ska undanröja hovrättens beslut om avvisning och att målet ska visas åter till hovrätten för fortsatt behandling. Vi instämmer också i vad majoriteten anför om ramen för Högsta domstolens prövning men anser att skälen för beslutet i övrigt ska ha följande lydelse.

Frågan i målet

1. Frågan i målet är om en domstolsprövning ska ske av ett förbud enligt lagen (1988:688) om kontaktförbud även om förbudet har löpt ut när domstolen avgör målet (jfr NJA 2007 s. 993).

Bakgrund

2. Åklagaren beslutade om kontaktförbud för DD. Han begärde rättens prövning av beslutet. Tingsrätten avlog begäran om att förbudet skulle upphävas.

Dok.Id 192861

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax -	08:45–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstadamstolen.se	

3. Hovrätten har avvisat överklagandet dit, eftersom kontaktförbudet redan hade löpt ut vid tiden för prövningen där. Hovrätten har hänvisat till rättsfallet NJA 2007 s. 993 men samtidigt ifrågasatt om Högsta domstolens slutsatser är förenliga med den tolkning av rätten till domstolsprövning som numera fått allt större genomslag.

Kontaktförbud

4. Kontaktförbud får meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet avses skydda. Förbudet gäller för viss tid, högst ett år, och kan förlängas med ett år i taget. För vissa slag av kontaktförbud gäller kortare tider.

Domstolsprövning av kontaktförbud

5. Den som har meddelats ett kontaktförbud kan begära att tingsrätten prövar beslutet. Det finns inte någon tidsgräns för att begära en sådan prövning. I förarbetena sägs att beslutet kan prövas när som helst under förbudets giltighetstid (se prop. 1987/88:137 s. 29 och 48). Tingsrättens beslut kan överklagas enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden. Frågor om kontaktförbud ska handläggas skyndsamt.

Kontaktförbud i belastningsregistret

6. Belastningsregistret ska enligt lagen (1998:620) om belastningsregister innehålla uppgift om den som har meddelats kontaktförbud. En sådan uppgift ska gallras om förbudet upphävs eller, i regel, när tio år förflutit sedan beslutet.

7. Belastningsregistret ger domstolar och brottsbekämpande myndigheter tillgång till uppgifter som behövs i deras verksamhet. Registret används vid exempelvis lämplighets- och tillståndsprövningar. Uppgifter får också lämnas till enskild om de är av särskild betydelse för dennes verksamhet. Användningen av belastningsregistret vid olika typer av lämplighetsprövningar har ökat kraftigt under de senaste åren. Det är numera vanligt att arbetsgivare begär att den som söker en anställning ska visa upp ett utdrag ur belastningsregistret. (Jfr SOU 2019:19 s. 101 ff.)

Rättsfallet NJA 2007 s. 993

8. I rättsfallet NJA 2007 s. 993 kom Högsta domstolen fram till att de dåvarande reglerna om besöksförbud (numera kontaktförbud) inte kunde ges den innebörden att ett förbud ska kunna omprövas också sedan beslutet upphört att gälla (jfr även NJA 1990 C 35 och NJA 1993 C 47).

9. Högsta domstolen framhöll emellertid att denna ordning, med hänsyn till att ett besöksförbud ska antecknas i belastningsregistret, väcker vissa betänkligheter och att regleringen i flera avseenden får irrationella konsekvenser. Exempelvis blir det beroende av handläggningstiden vid domstolen om ett beslut om besöksförbud – och därmed även registreringen – hinner omprövas under förbudets giltighetstid. Om ett beslut upphävs innebär det å andra sidan att uppgiften gallras ur registret oberoende av vilka skäl som ligger till grund för upphävandet. Men dessa följer av ett beslut om besöksförbud – följer som inte tar sikte på de omedelbara rättsliga och faktiska verkningar som själva inskränkningarna i rörelsefriheten innebär – ansågs alltså inte i sig utgöra grund för att få beslutet överprövat inom ramen för gällande rätt.

10. Rättsfallet knyter an till vad som gäller också inom många andra rättsområden, nämligen utgångspunkten att en domstol inte avgör ett förfallet mål i sak. Den enskilde kan då inte anses ha något befogat intresse av en prövning.

En ny rättsgrundsats

11. Den ståndpunkt som togs i 2007 års rättsfall kan föra med sig att rätten till domstolsprövning i praktiken snävas in med betydande nackdelar för den enskilde som följd, även om nackdelarna i en del avseenden är mer indirekta.

12. Ett beslut om kontaktförbud har påtagliga och kvardröjande återverkningar för den enskilde, också efter förbudstiden. Det gäller skadan på den enskildes namn och rykte och – inte minst – möjligheterna på arbetsmarknaden. Detta har blivit än klarare genom den samhällsutveckling som skett efter 2007 års rättsfall. Även om följderna är indirekta finns det en tydlig och förutsebar koppling till kontaktförbudet, och för den som vill få bort anteckningen i belastningsregistret är en överprövning av kontaktförbudet den enda väg som i realiteten finns tillgänglig.

13. Det kan finnas många orsaker till att förbudstiden löper ut innan domstolsprövningen hinner slutföras; förbudstiden kan vara kort eller så begärs överprövning på ett sent stadium. Men förklaringen kan också vara att domstolens handläggning har dragit ut på tiden. Särskilt i de sistnämnda situationerna är det av hänsyn till den enskildes rättssäkerhet svårt att hålla fast vid ståndpunkten att en prövning inte ska ske. Den lagstadgade rätten till domstolsprövning skulle i så fall i praktiken förlora sitt innehåll.

14. Den enskilde får därmed i regel anses ha ett befogat intresse av en prövning i domstol, även sedan kontaktförbudet har upphört.

15. Ett sådant synsätt ligger väl i linje med kravet på en rättvis rättegång i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen. Bestämmelsen ger visserligen inte i sig någon rätt till domstolsprövning. Enligt lagstiftningen om kontaktförbud kan den enskilde emellertid begära rättens prövning, och möjligheten till prövning vid tingsrätten är inte begränsad i tiden. När en sådan rätt har blivit

lagfäst måste regeringsformens krav – att rättegångar ska genomföras rättvist – få genomslag. Här får även de krav som följer av Europakonventionen betydelse.

16. Det bör därför säkerställas att rättstillämpningen tillgodoser den enskildes befogade intresse av en prövning. Detta intresse kvarstår i princip även om tiden för förbudet har löpt ut. Prövningen måste kunna leda till att ett oriktigt kontaktförbud upphävs.

17. Rätten till prövning bör därmed inte – som i 2007 års rättsfall – begränsas till den tid som förbudet gäller. Det avgörande bör i stället vara att den enskilde har begärt tingsrättens prövning under kontaktförbudets giltighetstid. Åklagarens beslut om kontaktförbud ska därför kunna prövas av tingsrätten – eller efter överklagande av högre instans – när begäran har skett i tid. Rätten till domstolsprövning bör vara generell och inte inskränkas till situationer där domstolens handläggning har dragit ut på tiden. På så sätt uppfylls också de krav som kan följa av Europakonventionen med en viss marginal samtidigt som handläggningsordningen blir enhetlig.

Bedömningen i detta fall

18. DD begärde tingsrättens prövning av kontaktförbudet medan detta fortfarande gällde. Det har därför saknats grund för hovrätten att avvisa hans överklagande av det skälet att förbudet då hade löpt ut. Hovrättens beslut ska därför undanröjas och målet visas åter till hovrätten för fortsatt behandling.